

ДЕРЖАВНА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА У СФЕРІ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Досліджено підходи до розуміння сутності поняття «соціальна політика держави». Розкрито сутність соціальних та економічних відносин та охарактеризовано їх взаємозалежність. Обґрунтовано необхідність зміни підходу держави до здійснення соціальної політики у сфері економічних відносин та запропоновано її нові концептуальні засади.

Ключові слова: соціальна політика, соціальні відносини, економічні відносини, концептуальні засади.

KUDLAIENKO S. V.
Khmelnytsky National University

STATE SOCIAL POLICY IN THE AREA OF ECONOMIC RELATIONS: CONCEPTUAL BASIS

Researched approaches to understanding the essence of the "social policy" concept. Characterized the essence of social and economic relations and described their interdependence. Substantiated the need to change the state approach to the social policy implementation in economic relations and proposed its new conceptual framework.

Keywords: social policy, social relations, economic relations, conceptual basis.

Вступ. Активізація євроінтеграційних процесів України ставить ряд нових вимог не лише до системи державного управління, але й до цілого ряду державних політик та програм, в тому числі й до соціальної політики держави. Сучасне економічне середовище, а, особливо, високий рівень його інтегрованості і глобалізації, вимагають від держави максимальних зусиль задля утримання своєї частки світового ринку – лише забезпечивши достатній рівень конкурентоспроможності країни, можливо залишатися важливим гравцем світових ринкових процесів, розвиваючи тим самим, внутрішню економіку. Оскільки ж одним з найважливіших факторів сталого економічного розвитку та високого рівня конкурентоспроможності країни є люди, то лише вкладаючи кошти і зусилля в розвиток людського потенціалу сьогодні можливо залишатися активним гравцем глобалізованого світового економічного простору.

Саме люди своєю діяльністю формують економічне середовище кожної країни, держава ж лише окреслює його законодавчі межі, здійснюючи регулювання економічних відносин, стимулюючи або стримуючи розвиток окремих видів економічної діяльності, сприяючи або обмежуючи економічне інтегрування внутрішнього економічного середовища країни та міжнародного економічного середовища. Саме тому розгляд на державному рівні соціальної політики лише як системи соціальних пільг, допомоги, соціального захисту та підтримки у комплексі з встановленням рівня мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму для населення на сьогодні абсолютно неспроможний допомогти державі впоратися з глобальними викликами. Таким чином, можемо констатувати, що на сьогодні в Україні назріла необхідність формування принципово нових концептуальних засад здійснення державної соціальної політики, особливо у сфері економічних відносин, які були б направлені на створення всіх необхідних умов та надання максимальної кількості можливостей задля розвитку її людського потенціалу.

Мета дослідження – окреслити основні концептуальні засади здійснення державної соціальної політики у сфері економічних відносин в умовах високого рівня глобалізації економічного середовища та активізації інтеграційних процесів.

Аналіз літературних джерел з даної тематики. Питання формування та реалізації соціальної політики держави досліджуються науковцями протягом багатьох століть, однак лише протягом кількох останніх десятиліть їх вивчення набуло масового характеру. Серед провідних сучасних дослідників вказаної проблематики варто виокремити роботи Ф. І. Бінштока, В. Г. Бульби, Т. М. Ганслі, Б. Дікона, Е. М. Лібанової, Т. В. Семигіної, О. О. Яременка тощо.

Постановка завдання. Вітчизняна система управління економічним і соціальним розвитком держави в багатьох аспектах орієнтована на системи і механізми, поширені в практиці формування і реалізації державних політик кінця ХХ століття. Багато в чому це визначається переважаючою практикою вітчизняної економічної літератури щодо абсолютного відокремлення показників соціального розвитку країни від показників її економічного розвитку, тобто чітким розмежуванням економічної та соціальної політик. Проте в практичній площині такий підхід вже давно вичерпав себе, що проявляється значним рівнем суспільного неприйняття урядових ініціатив.

Протягом останніх років, звісно, в Україні спостерігається тенденція до оновлення підходів державного управління соціально-економічним розвитком, яка виражається у врахуванні урядом можливих

наслідків прийнятих рішень як у економічній, так і в соціальній сферах, намагання збалансувати економічні та соціальні наслідки ряду ініціатив тощо. Проте таким спробам бракує системності, теоретичного підґрунтя та методичної бази, а тому вбачаємо існування нагальної потреби в формуванні концептуально нового підходу здійснення державної соціальної політики, особливо у сфері економічних відносин.

Результати дослідження. Розуміння сутності соціальної політики держави на сьогодні викликає значну кількість дискусій і відображається різноманіттям підходів (табл. 1).

Таблиця 1

Підходи до розуміння суті «соціальної політики держави»

Автор	Сутність «державної соціальної політики»
Ф. І. Біншток, Л. І. Ермакова, Н. Н. Коновалов, А. Ф. Лещінская [1, с. 162]	Сукупність діяльності політичних, суспільних інститутів, органів місцевого самоврядування, спрямованої на прогресивний розвиток соціальної сфери життя людей, на забезпечення їх життєвих потреб, надання їм необхідної соціальної підтримки, допомоги і захисту з використанням з цією метою наявного у відповідного інституту фінансового потенціалу. Важливий інтегруючий інститут, що забезпечує єдність соціально-економічної системи та підтримує нормативний порядок у суспільстві.
Ф. Брюль [2]	Та галузь державних наук, котра займається питанням про ставлення уряду до окремих продукуючих одиниць (чи прошарків) і їх нагальних інтересів в сфері економічній
В. Г. Бульба, В. П. Слагін, А. С. Тамм [3, с. 10]	Система управлінських, регуляторних рішень і, насамперед, цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформовані на певному історичному етапі. Планомірна діяльність організацій та установ, уповноважених державою виступати від її імені, яка спрямована на врегулювання соціальної сфери.
А. Вагнер [4]	Така державна політика, котра намагається боротися з аномаліями в сфері процесу розподілу шляхом законодавства за допомогою адміністративної влади
О. В. Грачов [5, с. 139]	Цілеспрямована діяльність держави на національному і міжнародному рівнях, яка полягає в досягненні соціальних цілей з використанням економічних важелів
Зомбарт [6]	Сума таких заходів економічної політики, котрі мають своєю метою чи наслідком збереження, підтримання чи знищення, заперечення певної господарської системи чи частини її
В. М. Капіцин [7, с. 22]	Керуючий вплив держави, заснований на системі правил (норм), нормативних структур, що приймають рішення й організують діяльність, яка сприяє залученню до політичних процесів різноманітних суб'єктів
Е. М. Лібанова [8]	Вплив держави, що ґрунтується на системі правил (норм), що сприяє залученню різних суб'єктів до політичних процесів
Т. В. Семигіна [9]	Сукупність дій держави, спрямованих на досягнення певних соціальних цілей через забезпечення добробуту громадян і посилення соціальної солідарності в суспільстві
Б. П. Токарський [10]	Діяльність держави щодо створення й регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту його членів, усунення негативних наслідків ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості й соціально-політичної стабільності
Є. І. Холостова [11, с. 21]	Сукупність ідеологічних уявлень суспільства і держави про цілі соціального розвитку та діяльність щодо досягнення соціальних показників, які відповідають цим цілям

Так, найчастіше науковці пропонують розуміти соціальну політику держави як певну діяльність. В той же час, з нашої точки зору, помилково розглядати її як діяльність, оскільки діяльністю є робота певних органів, установ, організацій тощо з реалізації визначеної соціальної політики. Саме тому ми схилиємось до трактування державної соціальної політики як певного зібрання нормативних положень, програм, документів, задекларованих намірів тощо держав з приводу регулювання соціальної сфери.

Соціальна сфера в контексті формування соціальної політики держави є тією сукупністю соціальних відносин, які супроводжують людину на протязі її життя і, зокрема, відносин у сфері виховання, навчання, забезпечення охорони здоров'я і праці, виробничої діяльності тощо. Тобто соціальна сфера країни – це сукупність міжособистісних соціальних відносин на її території та соціальних відносин, що здійснюються з використанням або за посередництвом її соціальної інфраструктури.

Щодо сутності поняття «соціальні відносини», то варто відмітити наявність цілої низки аспектів його розуміння:

- відносини диференціації в суспільстві;
- вид стосунків у суспільстві, який регулюється цінностями та нормами;
- стосунки, які утворюються між певними групами в суспільстві;
- відносини, що складаються між державою та населенням, а також між особистістю та державою з приводу всебічного задоволення потреб людини та її соціального захисту.

Ми ж дотримуємося думки, що соціальні відносини – це будь-які відносини, які стосуються особи – її побуту, навчання, дозвілля, праці тощо. Дане твердження дозволяє зробити висновок про необхідність охоплення нормативними положеннями державної соціальної політики усіх видів соціальних відносин, в тому числі й економічних. В свою чергу, економічні відносини – це сукупність відносин між людьми у процесі виробництва та привласнення матеріальних і духовних благ у всіх сферах суспільного відтворення (виробництві, розподілі, обміні, споживанні) [12, с. 256].

На сьогодні в наукових колах прийнято розглядати соціальну політику держави як орієнтовану першочергово на соціальний захист населення, забезпечення задоволення першочергових життєвих потреб, підтримку необхідних умов життя, соціальне забезпечення, охорону навколишнього середовища. При цьому, науковці переважно сходяться на тому, що до соціальної політики примикають політика регулювання доходів населення і оплати праці, політика зайнятості [13, с. 100]. В той же час не слід забувати про високий рівень інтегрованості соціального та економічного середовищ. Так, «немає жодних заходів економічної політики, котрі б одночасно, прямо чи опосередковано, не мали б соціальних наслідків чи соціального значення» [14]. Натомість абсолютно кожне рішення держави в рамках її соціальної політики завжди має економічний вплив – прямий чи опосередкований.

Економічний вплив соціальної діяльності держави проявляється шляхом:

- гарантування індивідам і сім'ям мінімального доходу, незалежно від ринкової вартості їх праці (власності) чи її відсутності;
- зменшення рівня незабезпечення через надання можливості компенсувати в мінімальному розмірі деякі непередбачувані соціальні ризики, котрі в іншому випадку призвели б індивідів та їх родини до матеріальної кризи, якщо не дефолту;
- надання практично всім громадянам незалежно від суспільного статусу чи майнового становища мінімальних соціальних послуг [15, с. 63].

Крім того, соціальна політика держави здатна впливати на її економічний розвиток за допомогою ряду властивих їй специфічних аспектів, серед яких стимулювання тих соціальних груп, котрі відіграють провідну роль у розгортанні економічного прогресу; сприяння рівності економічних можливостей у представників різних соціальних груп і сприяння більш справедливому розподілу вигід від економічного прогресу між членами суспільства; припинення і владнання соціальних конфліктів, що виникають в процесі економічного розвитку [1].

Однак найбільшим чином економічний вплив соціальної діяльності держави проявляється на рівні державних фінансів та на рівні економічного розвитку країни в цілому, оскільки реалізація будь-яких заходів державної соціальної політики веде до здійснення фінансових витрат (бюджетних видатків) і, як наслідок, до посилення податкового тягаря для фізичних і юридичних осіб, щоб забезпечити необхідний рівень бюджетних надходжень.

Сучасна вітчизняна соціальна політика базується на «концепції соціальної держави», одним з положень якої є підтримання мінімально необхідного рівня життя соціально незахищених прошарків населення. Однак саме вказане положення на сьогодні, з нашої точки зору, втратило свою актуальність, адже забезпечити виживання – зовсім не означає забезпечити розвиток і використання потенціалу особистості. Конкурентоспроможність країни на міжнародному ринку багато в чому визначається саме розвитком її людського потенціалу, однак такий розвиток варто активно стимулювати та підтримувати. Надання ж значної кількості різноманітних соціальних виплат, допомоги, пільг, субсидій тощо має зворотну дію. Так, чим більше фінансових ресурсів держава витрачає на субсидіювання, надання матеріальної допомоги та інших соціальних виплат, тим меншу віддачу вона отримує в кінцевому підсумку – населення відшукує будь-які можливості задля отримання соціальних виплат і втрачає, таким чином, мотивацію до власного розвитку, нарощування особистісного потенціалу. Враховуючи ж ту ситуацію, в якій на сьогодні опинилася Україна, марнотратне ставлення як до державних фінансів, так і до людського потенціалу країни є просто неприпустимим. Саме тому вважаємо за необхідне внести зміни до самої концепції державної соціальної політики у сфері економічних відносин, змістивши акценти від максимально можливого охоплення державним соціальним забезпеченням окремих прошарків населення до створення максимально широкого кола умов, можливостей та стимулів розвитку для кожного.

Висновки. Таким чином, вітчизняна соціальна політика в сфері економічних відносин базується переважно на постулатах ХХ століття, що зовсім не враховують необхідності використання всіх можливих шляхів задля розвитку людського потенціалу і нарощування, таким чином, конкурентоспроможності країни в умовах високого рівня глобалізації економічного середовища. Саме тому на сьогодні необхідною є зміна концептуальних засад державної соціальної політики в економічній сфері на такі, що забезпечуватимуть створення умов та можливостей для особистісного розвитку, а також мотивуватимуть населення нарощувати свій потенціал.

Література

1. Проблемы социальной справедливости в зеркале современной экономической теории / [Ф. И. Биншток, Л. И. Ермакова, Н. Н. Коновалов, А. Ф. Лещинская и др.] ; под общ. ред. Д. Д. Москвина. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – 192 с.
2. Брюль Ф. Социальная политика / Ф. Брюль // Лексикон государственных наук. – 1896. – Т. V. – С. 12–17.
3. Основні напрямки соціальної політики в умовах реформування українського суспільства : навчальний посібник / [В. Г. Бульба, В. П. Єлагін, А. Є. Тамм та ін.] ; за заг. ред. В. Г. Бульби. – Х. : Магістр, 2006. – 100 с.

4. Wagner A. Speech on the Social Question (abridged) / A. Wagner. – New York : Macmillan, 1939. – P. 489–506.
5. Грачов О. В. Інструменти удосконалення податкового регулювання соціальної політики в Україні / О. В. Грачов // Фінансово-кредитна діяльність : проблеми теорії та практики. – 2012. – Випуск 1. – С. 137–145.
6. Зомбарт В. Идеалы социальной политики / В. Зомбарт ; пер. с нем. П. Ф. Теплов. – СПб : Знание, 1900. – 74 с.
7. Капицын В. М. Права человека и механизмы их защиты : учебное пособие / В. М. Капицын. – М. : ИКФ «ЭКМОС», 2003. – 288 с.
8. Лібанова Е. М. Стратегічні пріоритети соціальної політики України на початку ХХІ століття / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2008. – № 1. – С. 9–22.
9. Семигіна Т. В. Соціальна політика у глобальному вимірі / Т. В. Семигіна. – К. : Пульсари, 2003. – 251 с.
10. Токарський Б. П. Поняття «соціальна політика» як об'єкт наукових досліджень / Б. П. Токарський // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. – 2006. – № 7. – С. 26–32.
11. Теория социальной работы / под ред. проф. Е. И. Холостовой. – М. : Юристъ, 1998. – 334 с.
12. Економічна енциклопедія : в 3 т. / [редкол. : С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – К. : Вид. центр «Академія», 2000. – Т. 1. – 864 с.
13. Райзберг Б. А. Государственное управление экономическими и социальными процессами / Б. А. Райзберг. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 384 с.
14. Ойкен В. Основные принципы экономической политики / В. Ойкен ; пер. с нем. Л. А. Козлова, Ю. И. Куколева. – М. : Прогресс, 1995. – 210 с.
15. Бурджалов Ф. Экономическая роль социальной деятельности государства / Ф. Бурджалов. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 251 с.

Надійшла 26.02.2017; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.